

PAULINA PARCEWICZ

HONGKONG (XIANGGANG) — MIEJSCE SPOTKANIA AZJATYCKIEJ I EUROPEJSKIEJ POLITYKI, HISTORII I KULTURY

Hongkong jest jednym z największych portów w południowo-wschodniej Azji, a zarazem także jednym z najbardziej malowniczo położonych w tej części świata miast (Morton, Lewis, 2007, 299). Zajmuje półwysep Kowloon oraz liczne przybrzeżne wyspy. Największe z nich to: Hongkong, Lantau oraz Lamma. Wyspa jest położona na Morzu Południowochińskim, przy ujściu Rzeki Perłowej (Zhu Jiang). Cieśniną oddzielającą wyspę od półwyspu jest Port Wiktorii, jeden z najgłębszych portów świata. „Nowe terytoria” zajmują około 200 przybrzeżnych wysp i wysepek. Cały okręg liczy 234 wyspy.

Pierwszymi kupcami i misjonarzami, którzy dotarli do Hongkongu, byli Portugalczycy. Lata ich największej aktywności na wyspie to 1514-1662. Wiązała się ona z polityką dynastii Ming, która zakładała, że dzięki szlakom morskim Chiny zostaną włączone w tzw. „ówczesny system światowy”, otwierający chińskie imperium na świat (Mote, Twitchett, 1988, 333). Problem w kontaktach z cudzoziemcami stanowiła mało przydatna dworska etykieta, wykształcona przez system rządów cesarza Wanli. Kupcy i misjonarze, którzy chcieli zaskarbić sobie sympatię chińskich urzędników, musieli jej przestrzegać. Równie ważne było także posługiwanie się klasycznym językiem chińskim. Znajomość języka chińskiego była wręcz obowiązkowa w kontaktach z chińską administracją, ponieważ korzystanie z tłumacza było niemile widziane i umniejszało rangę tego, kto z niego korzystał (j.w., 333-335). Mimo dużego zainteresowania Hongkongiem wśród europejskich kupców i misjonarzy, jego głównymi partnerami handlowymi w tym okresie były Japonia, Manila i Macao. Chińskie władze skrupulatnie kontrolowały sytuację polityczną w Hongkongu. Staraly się, aby nie powtórzyła się sytuacja z Macao, które zostało w całości opanowane przez jezuitów (j.w., 347). Mimo ograniczenia wpływów europejskich na wyspie jezuita uzyskali możliwość budowania kościołów i

prowadzenia działalności misyjnej. Nie mieli jednak praw politycznych, by móc rządzić i wprowadzać swoje prawa na wyspie (j.w., 348-350).

Rola Hongkongu w polityce międzynarodowej rozpoczęła się w momencie, gdy na wyspie schronili się uciekający z Kantonu brytyjscy kupcy. Powodem ucieczki było zerwanie umów handlowych przez komisarza Lin Zexu w związku ze zbliżającą się wojną opiumową (Pepper, 1997, 685). W swoim założeniu Traktat nankiński z 1842 roku przekazywał wyspę na zawsze Wielkiej Brytanii. Z kolei na mocy traktatu z Tianjin z 1858 roku Wielka Brytania uzyskała dodatkowo jeszcze południową część półwyspu Kowloon (Polit, 2004, 286). W 1898 roku Brytyjczycy (biorący udział w wyścigach po koncesje) uzyskali od Chin umowę na 99-letnią dzierżawę terytoriów na północ od Kowloonu (Kajdański, 2005, 85). Całość zdobytego przez Wielką Brytanię obszaru została połączona w jeden system pod rządami kolonialnymi.

Po dojściu do władzy komunistów w 1949 roku Hongkong i Macao zostały jedynymi chińskimi portami pod zachodnią kontrolą (Pepper, 1997, 300). Komuniści co prawda stwierdzili nieważność zawartych wcześniej (wymuszonych) kontraktów, ale zezwolili na działalność Hongkongu jako ważnego ośrodka handlu. Hongkong po 1949 roku stał się nie tylko miejscem ucieczki Chińczyków przed komunizmem, ale i przybrzeżną bazą ekonomiczną dla Chin, utrzymywaną przez uciekinierów, którzy dążyli do osłabienia embarga ONZ i starali się stworzyć szlaki handlowe z Chinami we wczesnych latach pięćdziesiątych (j. w., 301-304). Emigranci chińscy w Hongkongu liczyli w czasie II wojny światowej ok. 0,5 mln, w 1951 roku 2,25 mln, w 1981 roku 5,1 mln a w 1997 roku 6,3 mln osób. Na początku lat 80-tych eksport chiński do Hongkongu (również tranzytowy) stanowił — w zależności od szacunków — 30-40% całkowitego dochodu ChRL z handlu zagranicznego (j. w., 686).

Obawa przed chińską wojną domową i niestabilność na granicach spowodowały, że Brytyjczycy po 1949 roku odłożyli plany nadania samorządności Hongkongowi. Chociaż zdawali sobie sprawę, że takie posunięcie polityczne jest konieczne, by pozyskać sympatię miejscowych elit finansowych. Generalnie — lokalny rząd był złożony z probrytyjsko nastawionych elit, głównie biznesowych, zarówno emigrantów, jak i lokalnych Chińczyków — antykomunistów. Najważniejsze urzędy były obsadzone jednak przez brytyjskiego gubernatora.

Aż do lat osiemdziesiątych prokomunistyczna mniejszość skazana była na ostracyzm — kulturowy, polityczny i społeczny. Miała ona jednak własne szkoły i wydawnictwa. Najważniejsza prochińska organizacja — Federacja Związków Zawodowych — w latach 80-tych liczyła nieco poniżej 200 tys. członków. Hongkong aż do schyłku XX wieku funkcjonował więc jako anomalia — kolonia nie będąca kolonią, antykomunistyczne miasto rozwijające się ekonomicznie dzięki kontaktom z Chinami. W latach 1982-1983 Hongkong musiał stawić czoło faktowi, że powrót do Chin stawał się wydarzeniem coraz bardziej realnym. Po wydarzeniach na placu Tiananmen w 1989 roku Hongkong miał coraz większe obawy przed powrotem do systemu ChRL. We wrześniu 1982 roku Chiny formalnie zawiadamiły Wielką Brytanię, że do 1997 roku chcą zwrotu Hongkongu. W samym Hongkongu spowodowało to panikę — w ciągu roku dolar HK stracił 40 % wartości (j. w., 687).

Pod wpływem niekorzystnych nastrojów panujących na wyspie czołowi przedstawiciele społeczeństwa Hongkongu szukali pomocy w Londynie. Do tej pory celem elit Hongkongu było stać się drugim Singapurem (uzyskać pełną niezależność) — teraz wydało się to już jednak niemożliwe. Próbowano, poprzez rozmowy z Londynem i Pekinem, przekonać Chińczyków, aby pozostawili brytyjską administrację nad miastem, bo jest najlepsza dla zarządzania kapitalistycznym centrum, ale bez skutku — co powodowało dodatkową panikę. Mieszkańcy Hongkongu zaczęli wyciągać oszczędności z banków i gromadzić zapasy (żywności, rzeczy). Wrócił strach przed powtórzeniem 1949 roku — w końcu sporą część mieszkańców stanowili emigranci chińscy z tamtego roku. Co prawda udało się powstrzymać panikę, ale spodziewano się masowej emigracji do 1990 roku, dalszej redukcji wartości dolara, przeniesienia kapitału do innych centrów handlowych, masowego bezrobocia i korupcji. Jednak spodziewany kataklizm do 1997 roku nie nastąpił. Giełda zwiększyła wręcz swe obroty, nastąpił wzrost gospodarczy i spadek bezrobocia, a PKB Hongkongu przerosło PKB Wielkiej Brytanii (j. w., 689).

Można stwierdzić, że ekonomiczne przygotowania do przejęcia kraju zaczęły się dopiero w połowie lat 90-tych, natomiast polityczne — w latach 1982-83. Właściwie więc już od 1983 roku Hongkong powoli wchodził w orbitę wpływów Chin. Główne wyznaczniki życia politycznego w Hongkongu od tego czasu to przekazanie władzy politycznej Chinom i zabezpieczanie Hongkongu przed problemami wynikającymi z funkcjonowania w ramach państwa komunistycznego. W 1984 roku podpisano tzw. Sino-

British Joint Declaration on the Question of Hong-Kong. Mimo nacisków ze strony Chin, które doprowadziły do wykluczenia z rozmów przedstawicieli Hongkongu, i tak ich głos był dostrzegalny w deklaracji. Generalnie udało się uzyskać stronie brytyjskiej sporo, w tym zgodę na to, że wszystkie złożone obietnice będą zapisane. Zapis ten miałby przyjąć formę konstytucji Hongkongu — Ustawy Zasadniczej (Basic Law).

Hongkong otrzymał obietnicę m.in. wysokiego stopnia autonomii (poza sprawami zagranicznymi i obronnymi). Sprawy ustawodawcze, wykonawcze i sadownicze powierzono organom Special Administrative Region złożonym z lokalnych mieszkańców (choć szef egzekutywy miał być wybierany przez Pekin po konsultacjach z Hongkongiem). Ważnym elementem było potwierdzenie faktu, że warunki społeczne i ekonomiczne nie ulegną zasadniczej zmianie. Kluczowe hasła władz chińskich przy przejściu wyspy to: „Jeden kraj, dwa systemy” oraz „Mieszkańcy Hongkongu rządzą wyspą” (j. w., 690).

W marcu 1985 roku odbyły się wybory do District (powstałego już w 1981 roku) — tym razem jednak po raz pierwszy 2/3 kandydatów wybieranych było w wolnych wyborach (resztę wybierał rząd, a wcześniej rząd wybierał wszystkich). We wrześniu 1985 roku odbyły się wybory do Legco (Rady Ustawodawczej), wciąż jednak pośrednie i z dość mocno ograniczonym czynnym prawem wyborczym. Reszta reform przełożona została na 1987 rok. Działania Wielkiej Brytanii spowodowały ostrzeżenie ze strony Chin, żeby nie tworzyć żadnych systemów politycznych, które miałyby być niekorzystne dla ustroju ChRL (j. w., 690-692).

Za stworzenie Ustawy Zasadniczej odpowiedzialni mieli być sami mieszkańcy wyspy (dopuszczone były konsultacje z Brytyjczykami). Wielka Brytania powołała w czerwcu 1985 roku komisję złożoną z 59 członków, w tym 23 z Hongkongu (pierwszoplanową postacią wśród nich stał się wkrótce Martin Lee), która miała pracować nad ustawą. Projekt z 1988 roku został bardzo źle przyjęty. Przewidywał nadmierne uprawnienia dla władzy wykonawczej, ograniczone wybory bezpośrednie do Legco i interpretację Ustawy Zasadniczej przez Parlament Chiński.

W tym czasie w Hongkongu (podczas prac nad nowym projektem Ustawy) odbywały się liczne demonstracje. Gdy w 1984 roku demonstrowało za demokracją ok. tysiąca ludzi, to w 1989 roku — przed i po wydarzeniach na Tiananmen — ok. miliona. Głoszono hasła demokratyzacji Hongkongu, ale i Chin (j. w., 692-695). Do czasu wydarzeń na placu

Tiananmen reprezentacja Hongkongu była rozbita: z jednej strony przedstawiciele ci chcieli demokracji, z drugiej — bliższej współpracy z Chinami i ograniczenia reform demokratycznych. Ponadto przedstawiciele wielkiego biznesu chcieli zachować decydujący głos. Jednak wydarzenia na Placu Niebiańskiego Spokoju połączyły obie grupy (j. w.).

Mimo pewnych sukcesów strony chińskiej i brytyjskiej pojawiły się też głosy wskazujące na doznane porażki. Podział miejsc do władz ustawodawczych SAR (50% w wyborach bezpośrednich i 50% w pośrednich) miał zostać wprowadzony jak najwcześniej, został jednak przeniesiony na trzecią kadencję rządów SAR (a więc na lata 2003-2007). Wprowadzono wiele rozwiązań uniemożliwiających działania Hongkongu na polu międzynarodowym. Ważnym wydarzeniem było przyjęcie w 1990 roku Ustawy Zasadniczej (j. w.).

W 1991 roku odbyły się pierwsze wybory do Legco — 18 z 60 miejsc w wyborach bezpośrednich. W 1985 roku głosowało pół miliona ludzi, w 1991 roku — już 750 tysięcy. 17 z tych 18 miejsc zdobyli zwolennicy demokracji. W latach 1992-1997 gubernatorem Hongkongu został Christopher Patten — członek Partii Konserwatywnej. Był to 5-letni ostry kurs na wartości demokracji Zachodu i społeczeństwo obywatelskie. Brytyjczycy też dążyli do zwiększenia (oczywiście w ramach Ustawy Zasadniczej) liczby pośrednio (lub nawet bezpośrednio) wybieranych kandydatów do władz ustawodawczych oraz do ograniczenia dominującej do tej pory roli władzy wykonawczej na zasadzie zrównoważonego trójpodziału władz. Działania Pattena zastąpiły biurokratyczny i skostniały styl bardziej demokratycznym, a rząd uczyniły bardziej otwartym i odpowiedzialnym przed społeczeństwem. Chińczycy musieli jakoś odpowiedzieć na to wyzwanie, największe w historii sporu o Hongkong. Z jednej strony negowali zmiany wprowadzane z inicjatywy Brytyjczyków, z drugiej jednak starali się jak najszybciej doprowadzić do tych zmian na podstawie Ustawy Zasadniczej.

Sprzeczność była jednak tylko pozorna — chodziło o to, że dla chińskich władz Hongkong miał być „polem doświadczalnym”, laboratorium, w którym można przeprowadzić odgórnie ograniczoną demokrację i sprawdzić, jak będzie ona działała w praktyce i czy dałoby się ją przenieść na grunt chiński. Stąd zgoda na demokratyzację, ale tylko pod chińskim kierownictwem, a wyraźny sprzeciw wobec kierowniczej roli Wielkiej Brytanii. Ponadto zachowania Brytyjczyków nakierowane były na natychmiastową konfrontację między demokracją Zachodu a komunistyczną dyktaturą Chin, czego Chiny chciały za wszelką cenę uniknąć (j. w.).

Krok po kroku rząd ChRL utrudniał reformy Brytyjczyków — chodziło o to, żeby w 1997 roku Hongkong znów był politycznie w takim stanie, jak przed reformami i dopiero od tego momentu miał być reformowany na wzór chiński. Działania zmierzające w tym celu to m.in. powołanie tymczasowej władzy ustawodawczej, która miała przejąć w zasadzie obowiązki Legco w czasie od 1997 roku do połowy 1998 roku. Rząd chiński starał się w jak największym stopniu przejąć władzę w Legco — objął blisko 50 % wybranych kandydatów. Chiny zgodziły się na udział w tych wyborach — mimo niechętnego do nich stosunku — żeby „zbierać doświadczenie” już na tym etapie, a potem wykorzystać je do reform po 1997 roku.

Martin Lee i jego Partia Demokratyczna nie podważali legalności chińskiej tymczasowej władzy ustawodawczej, co najwyżej starali się ją bojkotować (j. w. 699-700). Lata 1995 i 1996 doprowadziły do powstania dość widocznego podziału politycznego na wyspie — na prodemokratyczne ugrupowania znajdujące oparcie w społeczeństwie posiadającym czynne prawo wyborcze i ugrupowania postulujące ewolucyjne zmiany. Pozycję Chin wzmocniła poprawiająca się pozycja ekonomiczna Hongkongu — mimo wieszczonej tragedii kraj przeżywał boom gospodarczy, właśnie dzięki bliskim kontaktom z Chinami. W latach 1982-97 Chiny i Hongkong stały się wzajemnie swoimi największymi inwestorami i partnerami handlowymi. Dzięki tej integracji ekonomicznej między Chinami a Hongkongiem wyspa nadal pozostawała potęgą gospodarczą i mogła się rozwijać. To legło zresztą u podstaw poparcia dla komunistów udzielonego przez biznesmenów, którzy woleli, żeby Hongkong był miastem silnym ekonomicznie, a przeciwni byli nowej wizji politycznej Patteny i demokratów, domagającym się rozwinięcia pakietu socjalnego — co uderzało bezpośrednio w kapitalistów (j. w., s. 700-705).

Hongkong — zachodnie miasto pozostające pod obcymi wpływami przez 150 lat - zawsze był traktowany przez Chińczyków jako miejsce obce. Jednak przejście przez Chiny Hongkongu było ważnym wydarzeniem, bo w ten sposób rozpoczęły się nieodwracalne zmiany w systemie gospodarczym ChRL. We współczesnej literaturze pojawiają się trzy koncepcje patrzenia na Hongkong:

- a) sinocentryczna, „sponsorowana” przez chiński rząd;
- b) europocentryczna — wskazująca na ekonomiczne, polityczne i kulturowe interesy krajów Zachodu w byłej kolonii;

c) skupiająca się tylko na mieszkańcach regionu i z ich punktu widzenia analizująca sytuację (Luk, 2003, s. 257).

Trzeba jednak pamiętać, że Chińczycy (włącznie z władzami naczelnymi) nie chcą bezpośrednio kopiować zachodniej demokracji (zresztą na przestrzeni wieków zarzut westernizacji pojawiał się wielokrotnie). Prawdopodobnie będą starali się stworzyć, choć w procesie powolnym, jakąś własną formę demokracji. Obecnie spotykamy się z koncepcją „harmonijnego społeczeństwa”, polegającą na wyrównaniu statusu ekonomicznego między chińską wsią a miastem. Dopiero po uporaniu się z tym zadaniem będzie miejsce na wprowadzenie zmian ustrojowych, które być może doprowadzą do znacznej zmiany chińskiego społeczeństwa.

Literatura:

Kajdański, Edward; 2005, Chiny leksykon: historia, gospodarka, kultura, Warszawa 2005

Luk, Hung Kay Bernard; 2003, Hong-Kong's Post-1997 Transformation in Perspective; w: Pacific Affairs, t. 76, nr 2 (Summer)

Morton, W. Scott; Carlton M. Lewis; 2007, Chiny, historia i kultura, Warszawa

Mote, Frederick W.; Denis C. Twitchett; 1988, The Cambridge History of China. The Ming Dynasty 1368-1644, Cambridge University Press

Pepper, Suzanne; 1997, Hong Kong 1997: East vs. West and the Struggle for Democratic Reform within the Chinese State; w: Asian Survey, t. 37, nr 8 (Aug.)

Polit, Jakub; Chiny, Warszawa 2004